

A falusi önállósodás előzményei és társadalmi környezete

OLÁH SÁNDOR

A Székelyföld kistérségeire a szocialista gazdaságirányítás bukása utáni időszakban a gazdasági súlytalanodás, a periferizálódás jellemző. A hatvanas évek második felétől ide telepített ipar súlyos válsága az utóbbi években a foglalkoztatottság jelentős csökkenését jelentette az állami szférában. Az állami szektorban dolgozó falusiak többsége végsőkéig kitart rosszul fizetett munkahelyein és a korábbi évtizedekben kialakított kétféle életforma továbbvitelével kísérletezik. Ezek a családok mezőgazdasági termelést saját földbirtokon csak részidős művelésben végezhetnek. Egészében a mai székelyföldi falusi megélhetési szerkezetekről elmondható, hogy az itt élők egy része az önállósodás útjára lépett, a lakosság egy másik része a bérmunkás lét és a mezőgazdasági kistermelés kombinációját folytatja.

A családi kisgazdaságokban ma érvényesülő gyakorlatok jellegzetességei röviden a következők: a család és a gazdaság fogyasztási szükséglete szerint alakított termékszerkezet az élelmiszertermelésben és takarmány-

termesztésben, a hiányzó vagy gyenge, alárendelt szerepű piaci részvétel, alacsony technikai szint, a nagyarányú élőmunka, a saját munkaerő csaknem kizárólagos használata, illetve a külső munkakapcsolatok nem tisztán gazdasági, hanem társadalmi hálózati elkötelezettségek szerinti alakítása.

A mentalitások szintjén az újításokkal, a vállalkozásokkal és a felhalmozással szembeni ellenérzések tapasztalhatók (ez a beállítódás a társadalmi differenciálódást utasítja el), a családok személyközi kapcsolataiban gyakoriak a nemzedékek közötti feszültségek.

Vizsgálódásunk *területe* egy periférikus övezet — székelyföldi viszonyok között is periférikus —, ahová a korábbi történeti időkben éppúgy mint ma, a társadalmi makro folyamatok hatásai — társadalomszerkezeti változások, a gazdaság kapitalizálódása, a szocialista modernizáció — csak késve, áttételekkel, gyenge hatásfokkal értek el.

A szocialista korszakban Romániában csak a korábbi falusi társadalmi és gazdasági szervezet széttörése

nyomán lehetett létrehozni a termelőszövetkezeteket. A politikai eszközökkel végrehajtott agrárátalakítás (és az ezzel párhuzamosan propagált extenzív iparosítási program) főbb társadalmi következményei a következők voltak:

- gyökeresen átalakultak a tulajdonjogok, felszámolták a magántulajdonos gazdálkodók kategóriáját;
- a hatalom a tulajdonjogokkal együtt a termelőmunkában a döntési hatásköröket is kisajátította;
- elkezdődött a falusi munkaerő városra vándorlása, a falusi térségek, demográfiai viszonyainak kedvezőtlen alakulása;
- a hatvanas évek közepétől beinduló vidéki iparosítás egyik következménye a kétlaki életmód térhódítása volt;
- a fejlesztési erőforrások központi elosztásában diszkriminatív gazdaságpolitika érvényesült a mezőgazdaság és általában a falusi térségek hátrányára.

A szocialista gazdaságpolitikában a mezőgazdaságot az iparosodás forrásának tekintették, nemcsak a jövedelmeket vonták el, hanem a gyorsan növekvő ipar munkaerő-szükségletét is a vidéki lakosság köréből verbuválták.

A kollektivizálás lezárása után (1962) fokozódott a gazdasági ágazatok ideológiai rangsorolásának jelentősége, főleg az állami szektorba ruháztak be, az agrárágazat termelőszervezeteit elhanyagolták, a magántermelést kor-

látozták. A szocializmus évtizedeiben a mezőgazdaságban végig fennmaradt a nagyüzemi termelés kizárólagos ideológiai és anyagi támogatása. Ez azt jelentette, hogy más, szerencsésebb történelmű volt szocialista országokkal ellentétben, Romániában nem jöhetett létre a második gazdaság az agrárágazatban. A merev, tervmutatókban gondolkodó gazdaságirányítás csak nagyon szűk teret engedett a családok autonóm gazdasági törekvéseinek, az önálló kezdeményezéseknek. Ilyen gazdaságpolitikai feltételek között nem bontakozhatott ki intenzív árutermelői tevékenység, a kezdetben 0,3 hektárra, majd 0,15 hektárra zsugorított háztáji parcellákon erre nem is volt lehetőség. Ugyanígy nem jöhettek létre a földjeiktől megfosztott háztartások és a nagyüzemi termelőszervezetek közötti kooperációs, integrációs szervezeti formák. A nagyüzemi gazdálkodás kivételezett állami támogatásával párhuzamosan, különféle terményadók formájában, elvonták a szűk körű — főleg hegyvidéki — magántermelés keretei közötti terménytöbbletet (különösen a nyolcvanas évek második felében jelentett súlyos terhet a családi gazdaságoknak a kötelező természszerződésekkel maximált áron fizetett szántóföldi termények, állati termékek leadása). Az agráriumra nehezedő elvonások világosan tükrözték, hogy melyik a kedvezményezett termelési mód és gazdálkodási szervezet.

A falun maradt, bérmunkás státusba kényszerített népesség életvezetési gyakorlatának korábbi (önkörén belüli) önállósága nagyrészt megszűnt, ennek máig ható mentális következményei vannak. Megszűnt a rendelkezés a saját munkaerővel, a munka jövedelmével, a korábbi közvetlen érdekelttség helyébe áttételes, közvetítő érdekelttségi mechanizmusok léptek, amelyek jobb vagy rosszabb működése az egész mezőgazdasági termelés eredményét nagymértékben befolyásolta. Miközben a rendszer gazdaságilag csaknem teljesen aláásta és megsemmisítette az önálló gazdálkodást, a magángazdálkodói önállóság- és autonómiaigényt egészében mégsem sikerült felszámolni, ahogy azt a kilencvenes évek elején feltámadt magántermelői aspirációk bizonyítják. Megőrződött a családi kisgazdaság mint az önálló létforma szimbóluma, idealizált szigete. Ennek a társadalom-lélektani folyamatnak egyik következményeként értelmezhetők az államszocialista rendszer összeomlása után megfigyelt viselkedésmódok — a legszélesebb értelemben vett agrárkérdésben — mind „fent”, a politikai intézményekben, mind „lent”, a falusi termelők körében. „Fent” legpregnansabban a mezőgazdasági tulajdonviszonyok átalakításának jogi kereteként megalkotott földtörvény szellemében, „lent” pedig a magántermelésre visszatérő falusiak kezdeti eufóriájában, az újra életre kelt kistermelői gazdasági gyakorla-

tokban volt tapasztalható az individuális gazdálkodás utáni nosztalgia. Ma már jól látható, hogy a társadalom mindkét szférájában a gazdasági hatékonyság, a termelékenység szempontjaitól idegen motivációk működtek. Az évtized román agrárgazdaságának átalakulását kutató közgazdászok, szociológusok, antropológusok egyetértenek abban, hogy a földtörvény kidolgozói eltekintettek a mezőgazdasági népesség aktuális társadalmi, demográfiai, gazdasági adottságaitól, ideológiai szempontok alapján (politikai érdekből) — egy már csak töredékesen létező társadalmi osztálynak szánt jóvátételként és nem a hatékony gazdálkodás jogi kereteként — alkották meg a földtörvények.

A szocialista mezőgazdaság összeomlása utáni korszak agrárgazdaságában országosan uralkodó üzemmóda a kisparaszti magángazdaság. A Székelyföldön a szántóterületek nagy részét magántermelő kisparaszti gazdaságokban művelik. A családi kisgazdaság tehát a tömb-magyar vidéken egyértelműen uralkodó üzemmóda (a Csíki-, Háromszéki- és Gyergyómedence egyes részterületeinek kivételével). A közös gazdálkodási formák közül az önkéntes termelői társulások csaknem minden térségben felszámolódtak, a jogi személyiségű társaságok, agrárgazdálkodással rendelkező kft-k termelnek nagyobb területeken.

A magántermelő kisgazdaságok termelési viszonyaira jellemző a

munkaerőhiánya és a tőkehiány, az elavult termelési technológia, a piaci szakosodásra utaló termékszerkezeti változtatások helyett a kiscgazdaságok „mindent” termelő stratégiája, a hatékony szántóföldi gazdálkodást lehetetlenné tevő, irracionálisan elaprózódott földbirtokszerkezet.

A mai gazdálkodási gyakorlatban megújuló hagyományos beállítódások azt is bizonyítják, hogy mennyire sikertelen volt a szocialista modernizáció a tradicionális társadalmak meghaladásában, a korábbi kulturális minták (és ennek részeként a gazdasági gyakorlatok) átalakításában. Ez a gyakorlat nem nélküli saját körében az ésszerűséget, de ezt a racionalitást nem a profitra, a folytonos gazdasági növekedésre koncentráló gondolkodásmód jellemzi, hanem arra irányul, hogy megőrizze, illetve újra megszeresse azokat a javakat, amelyek a lokális társadalmi térben a család pozíciójának szükséges komponensei. A hagyományos gondolkodásmód szerint a javak készletében szétválaszthatatlanul keverednek az anyagi és szimbolikus természetű elemek.

A falusi társadalom ma látszólag a relatív függetlenség állapotában létezik. A termelésben alkalmazható a régi tudás, és relevanciája van: az ember nem hal éhen, ha sokat dolgozik nem süllyed le, a család fennmarad. Fokozott önellátással a háztartásban mérsékelhető a pénzhiány, önkiszákmányolással meg lehet tartani a

viszonylagos gazdasági önállóságot, mérsékelhető a labilis egyensúlyt fenyegető áru- és pénzviszonyok. Elmozdulás ezek irányába csak a közlekedési főútvonalak, vasutak, városok közelében lévő településeken tapasztalható, ahol több mikrokörzet, kistáj családi gazdaságai specializált kistermelést folytatnak (burgonya-, hagyma, káposztatermelők). Ez a piacra termelés azonban többnyire nem a szakemberek sürgette piacorientáltság új keletű következménye, hanem az iparosítás előtti tradicionális gazdálkodás táji munkamegosztásának öröksége. A makrogazdasági feltételek változását a családi gazdaságok jövedelmeihez képest drága szolgáltatások, a gazdaság működtetéséhez szükséges árucikkek (üzemanyag, kisgépek alkatrészei, vegyszerek) — a valós makrogazdasági viszonyokat világosan tükröző — magas árai jelentik. A termelők gazdasági függőségét egyértelműen jelzi a terményfelvásárlói árakat (tej- és húsfelvásárlás) saját érdekeik szerint alakító akár magán, akár állami tőkés gazdasági szervezetekkel szembeni védtelenség. Ezekkel szemben a termelők elégedetlenek, de ellenükben hatékony érdekképviseleti szerveződések még nem tudtak létrehozni. Nincsenek erős gazdaszervezetek a jó árak kiharcolására. Bár indokolt lenne a társadalmi összefogás a gazdaságilag bizonytalan világ ellen, az együttműködési, érdekegyeztetési készség és képesség hiányzik.

Tereptapasztalataink alapján úgy látjuk, hogy minden látszat ellenére, a székelyföldi agrárvidék nem változatlan újratermelési rendszer, a falu nem hagyományokba merevedett, zárt társadalmi totalitás, hanem differenciált társadalmi alakzat, amelynek termelőtevékenysége az aktuális feltételrendszerben kulturálisan alakított. A gondolkodásmódban a minimális biztonság mindig fontosabb a kecsegtető, de kockázatos nyereségnél; az életben maradás, a család anyagi, társadalmi és kulturális fennmaradása mindenek fölött álló értékek. Ezért korlátozott hatásúak a különböző kommunikációs csatornákon áramló korszerű szakismeretek, ezért tapasztalható általános ellenszenv és a szimbolikus kirekesztés gesztusa, a helyi társadalmakban — a hallgatolagos közmegegyezéssel megállapított — normatív szint fölött teljesítő többet akarókkal, az elfogadottnál többet felhalmozókkal, a vállalkozókkal szemben.

A társadalomtörténeti és szociológiai kutatásokból ismert jelenség, hogy a fogyasztás-termelés változása régióként és társadalmi csoportonként eltérő időben és módon következik be. A fogyasztási szokások kulturálisan meghatározottak, a történeti generációk között áthagyományozódott minták érvényesülnek a mindennapi gyakorlatban.

A mezőgazdasági termelés mellett a fejletlen szolgáltatói szektorú településeken az ellátás típusú önszol-

gáltató munka, pl. a javító-szerelő tevékenységek, széles körben elterjedtek. A háztartások közötti tranzakciókban gyakoriak a segítő, önellátást célzó munkakooperációk. Jóllehet a szolgáltatásokkal ellátott településeken a szükséges szolgálatok „kéznél vannak”, a háztartások a romló gazdasági körülmények között az olcsóbb megoldásokat keresik, pl. kiterjesztik a munkacserét. A kooperatív munkaformák tehát nem tűnnek el a különböző szintű szolgáltatásokkal ellátott településekről, hanem más területeken szerveződnek a munkaerő és eszközhiányos háztartások között. A falusi térségekben az elmúlt 15 évben megjelent az állami és a magán-szolgáltatók konkurenciája a piacon. Általános tendencia, hogy az állami és magán-szolgáltatások közül a háztartások az olcsóbbat részesítik előnybe, de ahol differenciált, szakosodott szolgálatokat kínálnak a háztartásoknak, itt már — igaz, korlátozott keretek között — a rétegspecifikus fogyasztás is megfigyelhető. Például tapasztalható, hogy az anyagilag tehetősebb családok szinte kötelezően a drágább, nehezebben elérhető szolgáltatások közül válogatnak (ruházati cikkek és más egyéni szükségletek terén). A szolgáltatások fejletlenségének egy másik következménye a virágzó ezermesterkedés, a helyi kontár munka széleskörű elterjedtsége. Ezekben a kooperációs formákban ritkábban előfordulnak a természetes cserék

is, de leggyakoribb a segítségmunka valamint a pénzfizetés.

Az elmúlt néhány évben az állam kiszorult néhány olyan tevékenységi területről ahol hosszú évtizedekig monopóliumot élvezett. Így például a tej- és húsfelvásárlásban ma egyértelmű a magánvállalkozások uralma. Egy másik terület, ahonnan az állam csaknem teljesen kivonulni kényszerült, a mezőgazdasági gépszolgálat. Ezeket a változásokat azért fontos megemlíteni, mert a háztartások összességének erőforrás-ellátó döntései nyomán következtek be. Háztartások számai törték meg az állam monopóliumát azáltal, hogy a drágábban felvásárló, illetve olcsóbban szolgáltató gazdasági szervezetek mellett döntöttek (legyenek ezek magán-tejfeldogozó kisüzemek, vagy az ekével, traktorral rendelkező szomszéd családi gazdaság).

A társadalmi munkamegosztási szerkezet változási folyamatáról elmondható, hogy az állami szféra szolgáltatásai csökkentek, a magán- és kisebb mértékben a helyi magánvállalkozások szolgáltatásai kiszorították azokat. A kedvezőtlen gazdasági helyzetben a háztartások csökkentik pénzügyleteiket, a családi munkaerő-fogyasztásban nagy volumenű az önfoglalkoztatás és a segítségmunka.

A rurális környezet mint a vállalkozások társadalmi miliője

A rurális környezet intézményekben alapvetően szegény társadalom. A na-

gyobb lélekszámú településeken három-négy intézmény működik állami és közösségi erőforrásokból: a polgármesteri hivatal, iskola, egyház, közbirtokosság. A két előbbi teljes anyagi függőségben létezik az állammal, de köztük is alá-fölérendeltségi viszony van az erőforrás-gazdálkodásban: a polgármesteri hivatalok utalják át az iskolák fenntartási költségeire az alapokat. Az egyház és a közbirtokosság fenntartásában a települési erőforrásoknak van fő szerepe. Néhány nagyobb községben civil szerveződések alakultak, ezek célkitűzései változatosak: termelői érdekvédelem, környezetvédelem, kulturális tevékenység, falufejlesztés. Ugyanakkor az erősebb gazdasági vállalkozások intézményes tényezőként is jelen vannak egy-egy településen: felvállalhatnak, támogathatnak közfeladatokat, de szembe is szegülhetnek a formális intézmények tevékenységével, illetve ezek szándékaival. A községközpontokhoz csatolt kisebb falvakban nincsenek formális helyi intézmények, és a civil szerveződések is általában hiányoznak.

A falusi intézmények együttműködési vagy inkább kölcsönviszonyainak gyakorlatában legalább három viszonytípus figyelhető meg: folyamatos együttműködés, időszakos együttműködések (kapcsolat-megszakítás, konfliktus, újabb kooperáció) és a merev elhatárolódás, a kooperációs felületek bezáródása. Az érdekelletetek mögött esetenként az identitások versenye,

pozíciók, presztízs, hatáskörök féltékeny őrzése lehet.

A falvakon hiány van nemcsak a konszenzusereső, konszenzusokat kikényszerítő intézményekben, szervezetekben, hanem az ilyen beállítódású véleményformálókban, vezetőkben is. A helyi mikrokozmoszokban a társadalmi kötelek, viszonyulások gazdasági tényezők, különböző sajátos súlyozásban, viszonyhierarchiákban vannak.

Amit a kívülálló a helyi társadalomban az érdekek kusza felépítményének lát, az a kliensi kapcsolatok, familiáris viszonyok, informális kapcsolati hálók változó alakzatai. Függőségek alakulnak ki és olvadnak szét, erőviszonyok és érdekeltségek változnak.

Ez a helyzet nem kedvez a társadalmi részvételnek, a közös célok, cselekvések beindulásának: mentális következménye, hogy alacsony a szövetkezésre, együttműködésre való hajlam, teret vesztett a közfeladatok megjelölésének, felvállalásának hagyománya. Ezek a magatartások, beállítódások tetten érhető következményei annak a kulturális átalakulásnak amely megváltoztatta a közösségi részvételt, a kölcsönösségek gazdag hálózatát (a magatartás-kánon alapelemeit).

Ennek a kulturális átalakulásnak részeként megváltozott az ember-természet viszony: a természet csak egy kihasználásra, erőforrásainak azonnali kiaknázására használt környezet, ezzel a szemlélettel szorosan összefügg a természettel, a tájjal való

mostoha, kíméletlen bánásmód. A régi falu mentalitásának, világszemléletének egyik sarokköve, alaptétel volt az erőforrások, a termőföld, az erdő hasznosításában: a maradékról, a posteritásról való gondoskodás. Mai fogalommal: az utódokat szervesen belegondolták, belefoglalták az életükbe. Ma élesek és élesednek a generációk közötti kulturális határok, ami a magatartás- és szemléletmódot, viselkedési szokásokat illeti

Mindezek a változási folyamatok gátakat emelnek a falusi társadalom fejlesztéséhez igényelt lakossági együttműködés, széleskörű társadalmi részvétel kibontakozása elé.

A társadalmi együttműködés rejtett akadályai

Az értelmiségi köztudatban ma is élnek még elavult, hamis sztereotípiák a falu harmonikus közösségi életéről. Erre példák a sajtóban (a marosvásárhelyi területi rádió faluműsorai-ban, vagy a helyi, megyei lapokban) bőséggel található. E szemléletben a falu az az idillikus hely, ahol az emberek őrzik a hagyományokat és időnként felelevenítik falunapok, fesztiválok alkalmával. Ez a beállítódás nem vesz tudomást arról, hogy a falu települési, társadalmi, gazdasági hátrányokkal, intézmények hiányával küszködik, hogy a falusi társadalom rivalizációs feszültségek, státusharcok színtere is. A lokális társadalmi (személyközi és intézmények közötti)

viszonyulások mai állapotát — különösen a tulajdonhoz és a közügyekhez való viszonyulást — a helyi intézmények vezetői gyakran mint „kiirthatatlan kommunista örökséget” magyarázzák. Tagadhatatlan, annak a körülménynek, hogy a ma aktív nemzedék egy része a pártállami időkben szocializálódott, következményei vannak a mai lokális társadalmak személyközi és intézményközi kapcsolatainak alakulásában is. A szocializmus idején az értékrend átalakulása társadalmi méretű volt, új magatartási, viselkedési formák jelentek meg. Ennek a változásnak társadalmi gazdasági feltételrendszeréről röviden csak néhány tényezőre utalunk.

A területi mobilitás, foglalkozási átrétegződés, változatos szakmai életút-lehetőségek, városi értékek térhódítása, stb. helyi szintű hatásaiként a lokális életvilágokban ha nem is lehet markáns rétegződésről beszélni — szociológiai jellemzőkkel leírható, eltérő életviteli alternatívákkal, jövőképpel rendelkező társadalmi csoportok körvonalazódtak. Míg korábban a hagyományos falusi közösségekben az egyéni magatartások szintjén az életvezetés szabályai, a követendő alapértékek tekintetében általános közmegegyezés uralkodott, a szocialista időszakban életmodellek, életformák és ezzel együtt az értékek heterogenitása lett jellemző. Egymás szomszédságában — vagy akár egy családban — élt a földművelő-állatte-

nyésztő családtag és az ipari munkában, szolgáltatói munkakörben vagy hivatalban alkalmazott személy. Gyakran konfrontálódott az egyén foglalkozása, időhasználata, kapcsolatai, érdekeltiségei, életviszonyai a mellette élő másik személy eltérő szempontjaival. Erre a sok szempontból heterogén értékvilágra rátevődtek a szocializmus évtizedeinek sikertelen egyenlősítő kísérletei utáni helyzetben beindult differenciálódási tendenciák társadalmi recepciói.

Mélyen gyökerező történeti örökség és magatartásmód: a falusi társadalom nehezen viseli el a nagymértékű társadalmi egyenlőtlenségeket. Érvényes ez a beállítódás ma is: ha előfordul, hogy egy idegen vállalkozó megtelepedik egy faluban, a helyiek től az irigység, kiközösítés, kizárás, szimbolikus eltávolítás számos gesztusával szembesül. De nemcsak a kívülről érkező idegenre, hanem a helyi származású megerősödő, gyarapodni kezdő vállalkozóhoz való viszonyra is vonatkozik ez.

Röviden ezek lennének azok a rejtett tényezők, amelyek következtében a különböző élethelyzetű emberek között ma igen nehézkes — egyazon településen belül is — a társadalmi kommunikáció, főleg annak égetően szükséges, hiányzó formái, mint pl. a gazdasági szférában az érdekegyeztetés, érdekképviselés- és érvényesítés a külső, elvonó intézményekkel, gazdasági szervezetekkel szemben.

Az együttműködés esélyeit csökkenti, hogy a fentebb említett társadalmi folyamatok következményeként a helyi életközösségekben meggyengült a társadalom korábban erőteljes ellenőrző, magatartásirányító szerepe.

A szocializmus összeomlása utáni idők sajátossága, hogy a gazdaság liberalizálására a falvak társadalmában is vannak *fokozott gazdasági aspirációval* válaszoló társadalmi csoportok.

A mások érdekei ellenére is mindenáron felfele törekvőket már nem béklyózzák olyan szigorúan a közösség szimbolikus szankciói, tág tere nyílik az önérdek gyakran gátlástalan, zabolátlan érvényesítésének. De az érdekharcnak is megvannak a helyi társadalmi viszonyokba ágyazódó sajátos változatai. A kisebb falvakban, ahol sűrű rokonsági-szomszédsági háló szövö át a társadalmat, rejtettebbek, burkoltabbak az érdekütközések, nagyobb településeken azonban a konfliktusok kihordása nyilvános. Településenként eltérő súllyal jelentkezhet az életvezetési sajátosságokban, életvitelben kimutatható emelkedési igény, feltörekvő magatartásmód is. Érdekcsoportok, családok versengenek egymás közt, és van miért versengeni: ma változatos módon lehet megmutatkozni a lokalitás színterein, hiszen a bővülő árupiac a személyes és társadalmi fogyasztás síkján egyre gazdagabb választékban kínálja megszerzésre a társadalmi pozíciót, identitást jelző javakat.

A helyi társadalmi, gazdasági életben megfigyelhető tendenciák alapján nem túlzás ma az individualizálódás felé tartó székelőfalusi társadalomról beszélni. Ezzel nem azt állítjuk, hogy megszűnnek a családok közötti kooperációs formák, elveszítik szerepüket a vérségi, szociális kapcsolatok. De jelentőségük mindenképpen csökkent, a szükséghelyzetben mozgósítható kapcsolatok köre összehúzóult. Ezt a változást az idősödő nemzedék tapasztalja. Ez a korcsoport nagyobb fokú egymásra figyelést, mélyebb érdekközösséget tartalmazó kapcsolat környezetben szocializálódott.

Az individualizálódás folyamata ma még az elején tart, és igen jelentős különbségek tapasztalhatók településenként, mikrorégióként. Részben ezekkel a párhuzamos különidejűségekkel függ össze a közérdekű ügyek iránti fogékonyságnak, a társadalmi részvételnek, a lakosság „megszólíthatóságnak” falvak, községek közötti különbsége. Ezeknek a különbségeknek okai több tényező együttes hatásaként érthetők és magyarázhatók (helyi társadalmi pozíciók különbségeiből eredő feszültségek éppúgy szóba jöhetnek, mint a helyi szokásrend). A társadalomszerkezeti, szociális, mentális tényezők együttesen a helyi kulturális hagyományban ragadhatók meg (a kultúrát a legtágabb értelemben gondolva). A társadalmi részvételnek a nagyobb falvakban akár térben is elhatárolható, ellen-

tétes formái lehetőségek. Például egy másfélezer lélekszámú faluban 2004 nyarán egy ifjúsági rendezvényre több mint ötszáz fiatal érkezett. A szervezők: az elszállásolásban, étkeztetésben segítségért fordultak a falu lakóihoz. A családok egy része ("a felszegiek") szállással, ételmiszterrel segítettek, míg a falu másik felében lakók elzárkóztak a segítségnyújtástól. A társadalmi részvétel mértéke bármilyen eltervezett közösségi, társadalmi akcióban szorosan összefügg azzal, hogy mennyire sikerül a szereplők érintettségét, érdekelttségét felkelteni, tudatosítani.

Nemcsak a javak karbantartása, kezelése, hanem a közművelődés szférája is társadalmi részvételt igényel. Van falu például, ahol élénk közösségi élet zajlik néhány tevékeny értelmiségi vezetésével (kulturális egyesület működik, testvérkapcsolatokat ápolnak anyaországi településekkel). Itt jelentős az együttműködési készség, míg a néhány kilométerre lévő szomszéd faluban a legcsekélyebb közös akciót is szinte lehetetlen összehozni. Azt aligha kell hangsúlyoznunk, hogy nem anyagi természetűek az akadályok. Feltehetően arról is szó van, hogy a két falu lakói eltérő megnyilvánulási, önreprezentációs formákat választanak.

A probléma akkor kezdődött a társadalmi együttműködés, a társadalmi részvétel szférájában, amikor az államtársadalom viszonyban az állam új szerepben, a redisztributori szerepben jelent meg. Tehát nem csak adó-

elvonást, katonaállítást követelt, hanem a begyűjtött adókból visszaosztott a településeknek — természetesen hierarchikus szempontok szerint mindmáig. Az utóbbi években az állam nemcsak az adminisztratív intézményeknek utal ki költségvetési forrásokat, hanem ugyaninnen jövedelem nélküli társadalmi csoportokat is támogat. A támogatott személyek havi 72 óra munkaidőt kötelesek dolgozni az önkormányzatok meghatározta területeken. Ez a társadalmi munkának értelmezett állandó munkaerőforrás az utóbbi években **nem** kedvez a lakossági társadalmi részvétel alakulásának. Kialakult egy olyan viszonyulás, hogy „a szociális segélyért csak dolgozzanak, ne kapják ingyen” a támogatottak, és ez a viszonyulás kiterjed a korábban közfeladatnak tartott tevékenységekre is (pl. közutak, sáncok rendben tartása).

A személyes beszélgetésekből leszűrhető, hogy a romániai fordulat **utáni** években megrendült a falusi létezés kulturális, társadalmi biztonsága. A falun lakók többsége ma valamiféle társadalmi magárahagyottság, perspektíva- és jövőkép-nélküliség élményének részese. Ez főként azok körében tapasztalható, akik a termelőszövetkezetekben dolgoztak, és ma azzal szembesülnek, hogy ők az állami támogatórendszerek legmostoháiban kezelt szereplői. Ennek az életérzésnek következménye a befele fordulás, elzárkózás, a visszavonulás a magánélet sáncai mögé.